

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ II

DERS NOTU

Konu	İç Politika				
Hafta	6	Dönem	BAHAR	Öğretim Elemanı	Öğr. Gör. Bengi Kümbül Uzunsakal

ATATÜRK DÖNEMİNDE İÇ POLİTİKA

1. Saltanatın Kaldırılması (1 Kasım 1922)

1.1. Saltanatın Kaldırılmasının Nedenleri

1.2. Saltanatın Kaldırılmasından Sonraki Gelişmeler

2. Cumhuriyetin İlanına Giden Süreç

2.1 I. Dönem TBMM'de Seçim Kararının Alınması

2.2. Halk Fırkası (9 Eylül 1923)

2.3. Ankara'nın başkent olması (13 Ekim 1923)

2.4. Cumhuriyetin ilanı (29 Ekim 1923)

3. Halifeliğin Kaldırılması (3 Mart 1924)

3.1. Halifelik Sorununun Ortaya Çıkışı

3.2. Halifeliğin Kaldırılmasının Nedenleri

1. Saltanatın Kaldırılması (1 Kasım 1922)

1.1. Saltanatın Kaldırılmasının Nedenleri

23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılması ile yeni Türk devleti kurulmuştur. Ve TBMM 20 Ocak 1921'de ilan ettiği Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile meclisin üzerinde hiçbir gücün olmadığını kabul etmiş, Osmanlı Devleti fiilen sona ermiştir. Fakat Kurtuluş mücadelesi içinde ulusal güçleri bölmek adına rejim konusu gündeme getirilmemiştir. Esasında, Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın Ankara Hükümeti tarafından imzalanmasıyla Osmanlı Devleti hukuken yıkılmıştır. Geride sadece ismi kalan devletin resmen sona ermesi ise, Saltanatın kaldırılmasıyla gerçekleşecektir. Bundan sonra yaşanan gelişmelerle, Milli Mücadelenin ikinci safhası olan çağdaş bir devlet yaratma süreci başlayacak, bu bağlamda saltanatın kaldırılması devletin siyasi yapısını değiştirmenin ilk aşaması olacaktır diyebiliriz.

1.1 Saltanatın Kaldırılmasının Nedenleri

Saltanatın kaldırılma süreci, Mudanya Mütarekesi imzalandıktan sonra yapılacak barış görüşmelerine TBMM Hükümeti ile beraber İstanbul Hükümetinin de davet edilmesiyle başlamıştır. İtilaf Devletleri böylelikle iki hükümet arasındaki görüş ayrılıklarından faydalanmak ve Türk tarafını başarısızlığa uğratmak istemişlerdir. Bu davet üzerine Sadrazam Tefik Paşa TBMM'ye bir telgraf çekerek, Lozan görüşmeleri için işbirliği teklifinde bulunmuştur (Ş.Turan,1998:277-278). Fakat TBMM'nin genel kurul görüşmelerinde Tefik Paşa'nın bu isteği tepki görmüş, tartışmaları da beraberinde getirmiştir. TBMM'nin 30 Ekim 1922 tarihli toplantısında; İstanbul Hükümetinin bu mücadelede hiçbir katkısı olmadığı halde başarıya ortak olmaya çalıştığı, böyle bir girişimde bulunmaya hakkı olmadığı, telgraflarına itibar edilmemesi gerektiği dile getirilmiştir (D.Yalçın vd., 2014: 360). TBMM'nin milletin tek temsilcisi olduğuna ve düşman elinde esir olan bir yönetimin hukuken hiçbir vasıf taşımadığına dikkat çekilmiştir.

Bu gelişmelerden sonra Dr. Rıza (Nur) Bey ve 78 arkadaşı, İtilaf Devletlerinin Türkiye'de iki hükümetin var olduğu kanısında olduğunu ve buna son verilmesi gerektiğini söyleyerek Meclis'e bir önerge vermişlerdir. Bu önergede; Saltanat ve Hilafetin birbirinden ayrılarak Saltanatın kaldırılması, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmış olduğu ve yerine yeni bir Türk devletinin kurulduğu, Teşkilat-Esasiye Kanunu'na göre de egemenliğin ulusa ait olduğu ifade edilmiştir (Aybars, 2000: 354-355).

Meclisten gelen bu tepkileri iyi değerlendiren Mustafa Kemal; 1 Kasım 1922'de bir konuşma yapmış, millet egemenliği yanında kişisel egemenliğin sürmesinin akla aykırı olduğunu belirttikten sonra İslam tarihinden örnekler vererek saltanat ve halifeliğin ayrılmasının mümkün olduğunu anlatmıştır (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1997: 287-298). Bu önerge Meclise sunulmuş, bir milletvekilinin olumsuz oyuna karşın taslak kabul edilerek yasalaşmıştır. Böylelikle 1 Kasım 1922'de saltanat resmen kaldırılmıştır.

1.1. Saltanatın Kaldırılmasının Nedenleri

1 Kasım 1922 tarihli TBMM Genel Kurul kararında şu düzenlemeler yer almıştır;

- Saltanatla birlikte Osmanlı Hükümeti'nin de varlığına son verilmiştir.
- Hilafet ve saltanat birbirinden ayrılmış, hilafet makamına dokunulmamış ve Hilafetin Osmanlı Hanedanına ait olduğu kabul edilmiştir.
- Türkiye Devleti adıyla yeni bir devlet kurulmuştur.
- Türkiye Devletinin hükümet biçimi tespit edilmemiştir (Akbulut, 2002: 348).

Saltanatın kaldırılmasıyla altı yüzyıldır hüküm süren Osmanlı Devleti resmen yıkılmıştır. Böylelikle kişisel egemenliğe dayalı bir yönetim anlayışından meclis egemenliğine dayalı bir yönetim şekline geçilmiştir. Cumhuriyete giden yolda büyük bir engel ortadan kaldırılmıştır. Lozan görüşmelerinde İtilaf devletlerinin ikilik çıkarma düşünceleri engellenmiş, Türk tarafını Ankara hükümeti temsil etmiştir.

Şunu da önemle belirtmek gerekir ki; Lozan Konferansı'nda davet sorunu Saltanatın kaldırılmasına neden olsa da esas gerekçe, kişisel egemenliğe dayalı bu sistemin, yeni Türk devletinin kabul ettiği milli egemenlik anlayışı ile bağdaşmamasıdır. Mustafa Kemal'in laik ve demokratik bir devlet kurmak istemesidir (Ertan, 2016: 154-155).

1.2. Saltanatın Kaldırılmasından Sonraki Gelişmeler

Padişahlık makamına son verilince İstanbul Hükümeti'nin son sadrazamı Tefvik Paşa 4 Kasım 1922'de istifa etmiş, TBMM'nin temsilcisi Refet (Bele) Paşa İstanbul'un idaresine el koymuştur. Böylelikle İstanbul, TBMM'nin bir vilayeti durumuna getirilmiştir. Bütün bu gelişmeler üzerine, son Osmanlı Padişahı Vahdettin İstanbul'da kalmasının uygun olmayacağını düşünmüş ve İngiliz Komutanı Harrington'a bir mektup yazarak sığınma talebinde bulunmuştur. Vahdettin'in bu isteği İngilizlerce olumlu karşılanmış olup, kendisi 17 Kasım 1922'de İngiliz Malaya Zırhlısı'yla Malta Adası'na götürülmüştür (Aybars,2000: 357).

Saltanat kaldırılmıştır ama saltanatın kaldırılmasına ilişkin çıkarılan yasa, Vahdettin'in halifelik unvanını üzerinden almamıştır. Refet Bele isterse halife olarak kalabileceğini kendisine bildirmiştir. Fakat Vahdettin'in halife sıfatı ile ülkeden ayrılması ve İngilizlerin bu durumdan yararlanma ihtimali önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştır(Turan,1998: 282). Bu durum üzerine, 18 Kasım 1922'de hilafet konusu Mecliste tartışılmaya başlamış, Vahdettin halifelikten "hal" edilmiş ve yerine Sultan Abdülaziz'in oğlu Abdülmecit Efendi yeni halife seçilmiştir. Kendisi, Müslümanların Halifesi sıfatından başka bir sıfat kullanmamak, TBMM'nin saltanat ve hilafetle ilgili aldığı kararları tamamen onaylamak şartıyla yeni halife tayin edilmiştir (19 Kasım 1922) (Akyüz vd.,2007: 198).

2. Cumhuriyetin İlanına Giden Süreç

2.1 I. Dönem TBMM'de Seçim Kararının Alınması

Saltanatın kaldırılmasından sonra yeni kurulan Türk Devleti adına yurt içinde ve yurt dışında iki önemli gelişme yaşanıyordu. Bu gelişmelerden biri kurucu Meclis olarak görevini tamamlayan TBMM'nin feshedilerek seçimlere gidilmesi kararının alınması, diğeri ise Lozan Barış Konferansı'nın toplanmasıdır (Kurtcephe, 2015: 253). Lozan Konferansı'nın kesildiği dönemde Mecliste bu konuyla ilgili muhalif milletvekillerinin sert eleştirilerde bulunmaları, gruplar arasında ilişkileri gerginleştirmiş ve Meclisi çalışamaz hale getirmiştir. Bu doğrultuda 1 Nisan 1923'te verilen önergeyle, ilk Meclisin ülkenin bağımsızlığını sağlamakla görevini ve sorumluluklarını yerine getirmiş olduğu gerekçe gösterilmiş, seçimlerin yenilenmesi kararı alınmıştır (Ertan, 2016: 157). 16 Nisan 1923'te dağılan Meclis, yapılan seçimler neticesinde 11 Ağustos 1923'te açılmıştır. Mustafa Kemal tekrar Meclis Başkanlığına seçilirken, 14 Ağustos'ta da Fethi (Okyar) Bey başkanlığında yeni Bakanlar Kurulu oluşturulmuştur (Aybars, 2000: 377).

II. Dönem TBMM, ilk önemli faaliyetini 24 Temmuz 1923'te imzalanmış olan Lozan Barış Antlaşması'nı 23 Ağustos 1923'te onaylayarak gerçekleştirmiştir. İstanbul bu dönemde teslim alınmış, Ankara yeni devletin başkenti kabul edilmiştir (D. Yalçın, 2014: 29). Bütün bu gelişmelerle, Milli Mücadelenin ikinci safhası olan çağdaş bir devlet yaratma süreci başlamıştır.

2.2. Halk Fırkası (9 Eylül 1923)

23 Nisan 1920'de açılan TBMM'deki üyeler, 66 seçim çevresinden seçilmişlerdi. Çeşitli meslek gruplarına sahip olan milletvekilleri, Misak-ı Milli'yi gerçekleştirme konusunda hemfikir olmalarına rağmen düşünsel olarak aralarında farklılıklar vardı. Bu ayrılık giderek Halk Zümresi, İslahat, İstiklal (Bağımsızlık), Tesanüt (Dayanışma) grubu gibi faaliyet gösteren grupların doğmasına yol açmıştır. Bu gruplaşmaların ortaya çıkması üzerine Mustafa Kemal, kendine yakın milletvekilleriyle 10 Mayıs 1921'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurmuştur (Birinci Grup). Başkanlığına ise, Mustafa Kemal seçilmiştir (Acun, 2015: 196). Mustafa Kemal, Meclisteki bütün milletvekillerinin aslında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun tabii üyeleri olduğunu açıklamıştır. Ancak bu grubun dışında kalanlar daha sonra 2. Grubu meydana getirecek ve ileride ciddi bir muhalefet hareketini başlatacaktır (S.Yalçın vd., 2004 :277-279).

Milli Mücadelenin sona ermesiyle yapılacak işler için yeniden birlik beraberlik içerisinde hareket edebilmek amacıyla bunu sağlayacak bir partinin kurulması çalışmaları başlatılmıştır. Mustafa Kemal 6 Aralık 1922 tarihinde Halk Fırkası adı altında bir parti kurulacağını basına duyurmuştur. Bu süreçte Mustafa Kemal tarafından “Dokuz Umde” olarak bilinen Halk Fırkası'nın ilk programı yayınlanmıştır (8 Nisan 1923). Bu dokuz umdede (ilke) Mustafa Kemal'in egemenlik, temsili hükümet ve saltanatın ilgası hakkındaki görüşleri tekrarlanmış, özellikle mali ve idari konularda birçok zorunlu reform tasarıları hazırlanmıştır (Lewis, 2004: 259-260).

TBMM'nin ikinci dönemi açıldıktan kısa bir süre sonra Halk Fırkası kuruluşunu tamamlamıştır (9 Eylül 1923). Fırkanın genel başkanlığına kurucusu Mustafa Kemal getirilmiştir. Genel sekreter ise Recep Peker'dir. Cumhuriyetin ilanından sonra 10 Kasım 1924'te Cumhuriyet Halk Fırkası adını almıştır. Dil inkılabı sonrasında partinin ismindeki “Fırka” kelimesi “Parti'ye dönüştürülmüştür (Acun, 2015: 197). Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulduğu Sivas Kongresi, Parti'nin ilk kongresi olarak kabul edilmiştir. İkinci büyük kongre 1927'de yapılmış, Mustafa Kemal burada “Büyük Nutku” okumuştur (S.Yalçın vd.,2004:279). Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılapçılık ilkeleri 1931 yılında Parti kurultayında ana ilkeler olarak kabul edilmiştir. Halk Fırkası sosyal anlayış olarak halkçılığı, ekonomik anlayış olarak devletçiliği savunmuştur. Mustafa Kemal'in fırka başkanlığı 1938'e kadar sürmüş, vefatı ile genel başkan İsmet İnönü olmuştur (Ş.Turan, 2005: 95-97).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk siyasi partisi olan Halk Fırkası, aynı zamanda bir iktidar partisi olmuştur. Çok partili hayata geçiş denemeleri başarılı olamayınca 1946 seçimlerine kadar iktidarda kalmıştır (Bal, 2010: 257-258).

2.3. Ankara'nın başkent olması (13 Ekim 1923)

İstanbul'un boşaltılmasının ardından Başkent in neresi olacağı konusu tartışılmaya başlamış, Batı basınında Ankara ve İstanbul karşılaştırılması yapılmıştır. İstanbul her şeyden önce deniz irtibatı nedeniyle işgal edilmesi kolay bir şehirdir. Tarih boyunca bunun sıkıntısı çekilmiştir. 1829'da Rus ordusu Edirne'ye, 1878'de Yeşilköy'e kadar gelmiştir. Balkan Savaşlarında Bulgar ordusu Çatalca'ya kadar ilerlemiştir. Yine bildiğimiz üzere I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri donanması Boğazlara saldırmıştır. Stratejik olarak büyük öneme sahip bir şehrin bu şekilde tehdit edilmesi, başkent in İstanbul'dan Anadolu'ya taşınması görüşünü zaman zaman gündeme getirmiş fakat bu görüş gerçekleşmemiştir (Acun, 2015: 201).

Ankara ise, bilindiği gibi 27 Aralık 1919'da Temsil Heyeti'nin buraya gelmesi ile Milli Mücadele'nin merkezi olmuştu. TBMM'nin burada açılması ile önemi daha da artmıştır. Ankara'nın askeri ve siyasi açıdan güvenli bir yerde olması, Anadolu'nun ortasında, karayolu ve demiryolunun ulaştığı stratejik özellikler taşıması, savaş sırasında haberleşme açısından köprü vazifesi görmesi ve cephelere yakın olması tercih edilmesindeki başlıca nedenler olmuştur (Kılınçkaya,2006: 238-239).

Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı boyunca Ankara'yı bir "mukavemet merkezi" yapmayı da amaçlamıştır. Bu tasarı doğrultusunda 20. Kolordu Ankara'ya kaydırılmış ve bu kolordunun başına Ali Fuat Paşa getirilmiştir. Başta Ankara Müftüsü Rifat Börekçi olmak üzere, Ankara halkının bu mücadeleye kucak açması da Ankara'yı adım adım başkent olmaya doğru hazırlamıştır (Şimşir, 1991:199).

2.3. Ankara'nın başkent olması (13 Ekim 1923)

Böyle olmakla beraber, Ankara'nın İstanbul karşısında dezavantajlı olduğu durumlar da vardı. Neredeyse hiçbir imar faaliyeti olmayan Ankara, birkaç tarihi binası olan, yeterli konutu, taşıtı ve resmi binası olmayan, iklimi sert ve kurak, ekonomik açıdan da zayıf bir vilayetti. Fakat ne olursa olsun, Osmanlı İmparatorluğu'na uzun yıllar başkentlik yapmış ve bu imparatorluğun geleneğini yansıtıyor olan İstanbul başkent olarak düşünülmemiştir. Yukarda değindiğimiz gibi, İstanbul stratejik olarak güvenli olmamakla beraber bu durum sadece bir güvenlik meselesi olarak ele alınmamıştır. Başkentini değişimi bir zihniyetin de değişimi olarak görülmüştür.

Tüm bu nedenlerle Lozan Barış Antlaşması sonrası başlayan yeni dönemde, İsmet Paşa'nın meclise sunduğu önerge oy birliğince kabul edilmiş, Ankara yeni Türk devletinin başkenti ilan edilmiştir. Böylece İstanbul'daki bütün bakanlıklar müdürlüklere dönüştürülmüş ve İstanbul da diğer vilayetler gibi yönetilmeye başlamıştır.

Böylelikle, gerek yurt içinde gerekse yurt dışında, bütün yetkilerin Ankara'da toplandığı yolunda ciddi bir mesaj verilmiştir. Ankara'nın başkent oluşu ABD ve Japonya da dahil olmak üzere Müttefik Devletler tarafından protesto edilmiş, yeniden İstanbul'a geleceklerdir düşüncesiyle elçiliklerini Ankara'ya taşımamış, büyükelçi göndermemişlerdir (Şimşir, 1991: 209-218). Fakat Türk tarafının ödün vermez kararlı tutumu neticesinde direnişleri kırılmış ve iki yıl içinde Ankara'ya taşınmaya başlamışlardır.

Böylelikle bu yeni devlet; başkenti, yürütme organları, eskisinden tamamen farklı hakimiyet anlayışı ve kurumları ile yeniden şekillenmiştir (D.Yalçın vd.,2014: 425).

2.4. Cumhuriyetin ilanı (29 Ekim 1923)

Cumhuriyet, dilimize Arapça cumhur kelimesinden geçmiştir. Cumhur; halk, ahali demektir. Ulusal egemenliği esas alan cumhuriyet rejimi, milletin kendi kendisini yönetme biçimidir. Cumhuriyet fikri ilk defa Fransız İnkılabı sonunda ortaya çıkmıştır. Türkiye'de ise cumhuriyetin ilanı, kurucusu Atatürk'ün düşünceleriyle yakından ilgilidir. Çünkü O, gençlik yıllarından beri cumhuriyet fikrini benimsemiş bir kişidir (R. Turan, 2004: 170). Aldığı kararlarda bu düşüncelerini açıkça ortaya koymuştur. Amasya Genelgesi'nde yayınlanan “ Milletin geleceğini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır” maddesi aslında ulusal egemenliğin amaçlandığını göstermiştir. Türk milletin cumhuriyet rejimine kavuşması konusundaki bu düşüncesini ise ilk kez Erzurum Kongresi'nde dile getirmiştir. Mazhar Müfit Kansu'ya zaferden sonra hükümet şeklinin cumhuriyet olacağını not ettirmiştir. Fakat bu düşünce bir sır gibi de saklanmıştır.

22 Eylül 1919 tarihli The Times Gazetesi, Sivas Kongresi'nden “Sivas'taki Anadolu Cumhuriyeti” şeklinde söz etmiştir. Avrupa basını, Anadolu'daki ulusal mücadelenin cumhuriyete dönüşeceğini o dönemlerde bile sezinlemeye başlamıştı diyebiliriz. Yine Nutuk'ta yazdığına göre, daha Samsun'a ayak bastığı gün kafasında Türkiye için en uygun siyasi rejimin cumhuriyet olduğuna karar verdiğini belirtmiştir. Viyana'da yayınlanan Neue Frei Presse gazetesinin muhabirine verdiği bir demecinde de cumhuriyete gitme niyetini açıklamıştır (Ş. Turan, 2005: 19-21).

Milli Mücadelenin devam ettiği günlerde ise bütün zorluklara rağmen, 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da toplanmış olan Meclisin bizzat kendi varlığı bile cumhuriyet yolunda atılmış büyük bir adımdır. Meclisin açılması yeni Türk Devletinin kurulması anlamına geliyordu. Meclis'te alınan kararlarda ulusal egemenlik ve bağımsızlık ilkeleri esas alınmış, üyelerin seçimle belirlendiği demokratik bir yapıya sahip olmuştur. Bu Mecliste kabul edilen 1921 Anayasası'nda yer alan “Hakimiyet kayıtsız şartsız millettir” ibaresi ile “İsmi konulmamış bir Cumhuriyet” ten bahsedilmiştir (Eroğlu, 1982: 270).

Fakat tekrar belirtmek gerekir ki; bağımsızlığın kazanılmasına kadar her görüşten insanın birlikte hareket edebilmesini sağlamak amacıyla cumhuriyet yönetiminden açık bir şekilde bahsedilmemiştir. Şimdi ise saltanatın kaldırılmasıyla kişisel egemenliğe son verilmiş, cumhuriyetin önünde yer alan en büyük engel ortadan kalkmıştır. Bundan sonra her ne kadar yerli ve yabancı basında devletin şeklinin pratikte cumhuriyet olduğu ve cumhuriyetin yakında ilan edileceği haberleri yayınlansa da devletin yönetim şekli açıkça belli değildi (Turan, 1998: 294-295). Çağdaşlaşma yolunda Batı'yı kendisine örnek seçen Türkiye'nin bu belirsizliğe son vermesi gerekiyordu. Müttefikleri Almanya, Avusturya, Macaristan, Bulgaristan gibi devletler savaşın hemen akabinde cumhuriyete geçmişlerdi.

2.4. Cumhuriyetin ilanı (29 Ekim 1923)

Mustafa Kemal, bu düşüncesini çok uzun zamandır gerçekleştirmek istemekle birlikte cumhuriyetin ilanı, yaşanan bir hükümet bunalımı sonucunda gerçekleşmiştir. Bu bunalım meclis hükümeti sisteminden kaynaklanmıştır. Meclis hükümeti sistemine göre bakanların meclisten tek tek seçilmesi, bakanlar kurulu içinde uyum sorunları yaşanmasına neden oluyordu. Bu sorunlar ancak cumhuriyet rejimi ile çözülebilirdi. Böylelikle başbakan bakanları kendi belirleyecek, olası anlaşmazlıklar önlenilecekti. Bir başka deyişle meclis hükümeti sistemi iyi işlemediğini göstermiş, kabine sistemine geçiş için cumhuriyetin ilan edilmesi gerekmiştir (Akşin, 2016:183-184).

Bu süreçte hükümeti kurmakla görevli Fethi (Okyar) Bey hükümeti kuramayınca istifa etmiştir (27 Ekim 1923). Bu durum karşısında 28 Ekim akşamı Mustafa Kemal Çankaya Köşkü'nde yemek esnasında kendi görüşüne yakın arkadaşlarına “Yarın cumhuriyet ilan edeceğiz” demiştir. Yapılan değişiklikler Meclis'te kabul edilerek 29 Ekim 1923'te cumhuriyet ilan edilmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda değişiklikler yapılmıştır. Buna göre;

- * 1. Maddeye “Türkiye Devleti'nin hükümet şekli Cumhuriyettir” ibaresi eklenmiştir.
- * 2. Madde: Türkiye Devleti'nin dini İslam, resmi dili Türkçe, başkenti Ankara'dır.
- * 4. Madde: Türkiye devleti TBMM tarafından yönetilir (Acun,2015: 201-202).

GENEL

CUMHURİYETİN İLANI (29 EKİM 1923)

2.4. Cumhuriyetin ilanı (29 Ekim 1923)

10. ve 11. Maddelerde ise cumhurbaşkanının yetkileri ve nasıl seçileceği saptanmıştır. Cumhurbaşkanı, TBMM tarafından bir seçim dönemi için seçilecekti. Yeniden de seçilmek mümkündü. Buna göre, Mustafa Kemal oylamaya katılan 158 milletvekilinin oybirliği ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk cumhurbaşkanı olmuştur (4 dönem seçilmiş, 15 yıl görev yapmıştır).

Cumhuriyetin ilanı ile meclis ve hükümet başkanlıkları ayrılmıştır. Cumhurbaşkanı hükümeti kurma görevini İsmet (İnönü) Paşa'ya vermiş, Fethi Bey meclis başkanlığına seçilmiştir. Meclis ve hükümet başkanlıklarının ayrılması sonucu meclis hükümeti sisteminden kabine sistemine geçilmiştir. Böylelikle meclis cumhurbaşkanını seçecek, cumhurbaşkanı başbakanı atayacak, başbakan da kurduğu hükümeti cumhurbaşkanının onayına sunacaktır (Halıcı, 2015: 90-91).

Tasarı saat 20.30'da Meclise sunularak devletin rejiminin cumhuriyet olduğu "Yaşasın Cumhuriyet" sesleri ve alkışları ile kabul edilmiştir. Alınan bu kararlar bütün ülkede yüz bir pare top atışıyla kutlanmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile Türkiye devletinin hükümet şeklinin cumhuriyet olduğu kanunlaşmış; rejim, devlet başkanlığı ve hükümet bunalımı gibi sorunlar çözülmüş, ulusal egemenlik kavramı pekiştirilmiştir (Bal, 2010: 205). Böylece Türkiye de I. Dünya Savaşındaki müttefikleri Almanya, Avusturya ve Macaristan gibi cumhuriyeti ilan eden devletler arasında yer almıştır. Fakat önemli bir fark; onlar yenilginin karanlık ortamında bu rejimi seçerken, Türkiye zaferin ve bağımsızlığın en görkemli günlerinde cumhuriyeti ilan etmiştir (Akşin, 2016: 184).

3. Halifeliğin Kaldırılması (3 Mart 1924)

3.1. Halifelik Sorununun Ortaya Çıkışı

Cumhuriyetin ilanı sonrası gerçekleştirilen inkılaplarla, rejimin yerleşmesini önleyecek her türlü engel ortadan kaldırılmıştır. Bu konuda atılan en önemli adımlardan biri halifeliğin kaldırılması olmuştur.

Hız. Muhammed'in vefat etmesinden sonra O'nun yerine geçen kişilere halife denilmiştir. Halife hem dini hem de dünyevi görevleri olan kimsedir. Dünyadaki tüm Müslümanların lideri, başkanı durumundadır. Dört Halife Dönemi'nden sonra Emeviler, Abbasiler ve Memlükler bu kurumu yaşatmış, Yavuz Sultan Selim'in 1517'de gerçekleştirdiği Mısır seferi sonucunda halifelik ve kutsal emanetler Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir. Böylelikle saltanat ve halifelik tek çatı altında toplanmıştır (Acun, 2015: 203). Ama asıl olarak II. Abdülhamit bu unvandan büyük ölçüde yararlanmış ve bu dönemde İslamcılık, devletin temel siyaseti olmuştur (Ertan, 2016: 162-163).

Son Osmanlı Halifesi Abdülmecit

3.2. Halifeliğin Kaldırılmasının Nedenleri

Öncelikle şunu diyebiliriz ki; Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na girdiğinde Padişah V. Mehmet Reşat halife sıfatıyla cihat çağrısında (cihad-ı ekber) bulunmuş fakat Fransız İhtilali sonucu ortaya çıkan milliyetçilik akımının da etkisiyle İslam aleminden olumlu yanıt alınamamıştır. Yani bu bağlamda eski gücünü ve etkisini yitirmiş bir halifelik kurumu söz konusudur (Ş. Turan, 2005: 45).

Bilindiği üzere, Lozan görüşmelerinden önce saltanat kaldırılmış, ertesi gün Abdülmecid Efendi yeni halife seçilmişti. Kendisine konumu bildirilmiş, yetkileri kısıtlanmıştı. Fakat Abdülmecit zamanla kendini padişahlık rolüne uygun görmeye başlayacak (Lewis,2004: 262), geçmişi ve gelenekleri sürdürmek isteyecektir. Abdülmecid'in kendisine verilen ödeneği az bulması, padişahların yaşayışına benzer bir yaşam sürmeye başlaması, yani yetkilerini genişletme çabası, kendi konumunu tam anlamıyla kavrayamadığı şeklinde yorumlanacaktır. Nitekim bu tartışma ortamında hükümet temsilcilerinin kendisini ziyaret edip, armağanlar sunmaları da Abdülmecid'i cesaretlendirecek, ikinci bir devlet başkanı gibi davranmasına neden olacaktır (Ş.Turan,2005:44-45). Öte yandan bu tarz hal ve hareketlerin, özellikle basında yanlış anlamalara yol açabileceği, halkın halifeyi devlet başkanı konumunda görebileceği, dolayısıyla iki başlı bir devletin ortaya çıkması tehlikesi, Mustafa Kemal ile İsmet Paşaların üzerinde durdukları en önemli konulardı (Kurtcephe-Beden, 2015: 256).

Cumhuriyetin ilanından sonra ise, halifeliğin laik devlet düzenine geçiş için engel oluşturmaya başladığı düşünülmüştür. Zira, sosyal ve laik anlamda yapılan yenilikleri benimsemeyenler, cumhuriyetin ilanından memnun olmayan kesimler, siyasi amaçlarına ulaşmak için bu makamı araç olarak kullanıp, halifelik çatısı altında toplanabilirlerdi (Lewis, 2004: 262).

Halifelik; ilerde yapılmak istenen inkılap hareketlerinin önünde engel olarak görülmekle birlikte, halifenin yapılacak inkılaplara olan tutumu da yurt içinde ve dışında tepkilere yol açabilirdi. Onayladığı takdirde Müslüman ülkelerden veya yurt içindeki tutucu çevrelerden tepki çekmesi kaçınılmazdı.

Bir diğer gerekçe de, o dönemde İran ve Afganistan dışındaki Müslümanların sömürge durumunda olmalarıdır. Dolayısıyla İslam aleminin başkanı olarak savaştığımız devletlerin içişlerine karışma olanağımızın olması, bu devletlerin Türkiye'nin içişlerine karışma hakkını kendilerinde görmelerine yol açacaktı. Bu da yeni Türk devletinin istediği en son şeydi. Zira Mustafa Kemal, barışçı dış siyasetiyle ne başka ülkelerin içişlerine karışmak, ne de onların Türkiye'nin içişlerine karışmasını istiyordu (Akşin, 2016: 185).

Halifeliğin kaldırılmasına neden olan bir diğer olay da, Hindistanlı liderlerden İsmailiye Tarikatının lideri Ağa Han ve Emir Ali'nin, Başbakan İsmet Paşa'ya halifenin siyasi durumunun korunması için bir mektup yazmalarıdır. Üstelik mektup daha İsmet Paşa'ya ulaşmadan İstanbul'da Tanin ve İkdam gazetelerinde yayınlanmıştır. (Zürcher, 2014:249). Hindistan İngiltere'nin sömürgesi, Emir Ali ise İngiltere'nin özel danışmanı sıfatını taşıyordu. Bu mektubu İngiltere'nin Hintli liderlere Türkiye'nin iç işlerine karışmak için yazdırmış olduğu yorumları yapılmış ve basın da buna alet olmakla suçlanmıştır (Ertan, 2016: 163-164).

3.2. Halifeliğin Kaldırılmasının Nedenleri

Bu gelişmeler ve düşünceler sonucu TBMM halifeliği yasal bir düzenleme ile kaldırmıştır. 3 Mart 1924'te meclise sunulan önergeye göre; (429) nolu yasa ile Şeriyeye ve Evkaf Vekaleti ile Erkan-ı Harbiye Vekaleti kaldırılmıştır.

Şeriyeye ve Evkaf Vekaleti'nin kaldırılmasıyla yerine Başbakanlığa bağlı 2 kurum; Diyanet İşleri Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulmuştur. İslam dinine, diğer inançlara ve ibadetlere, personelin tayinine kadar her türlü düzenlemenin yapılabilmesi için Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. 8 Nisan 1924'te ise Şeriat Mahkemeleri kaldırılmış, bu tür davaları görme yetkisi Adalet Bakanlığı'nın mahkemelerine devredilmiştir. Vakıf işleri de Genel Müdürlüğe (Vakıflar Genel Müdürlüğü) dönüştürülmüştür.

Erkan-ı Harbiye Vekaleti'nin kaldırılmasıyla ise, yerine Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı kurulmuştur. Genelkurmay Başkanlığı görevinde bağımsızdır. Sadece bütçe olarak Savunma Bakanlığına bağlıdır. Bu bakanlıkların müdürlüklere ve başkanlıklara dönüştürülmesiyle, yani bakanlar kurulu dışına alınmasıyla, din ve ordu siyaset dışı, politika üstü bırakılmak istenmiştir. Ayrıca bu doğrultuda Kasım 1924'te çıkarılacak bir başka yasa ile de ordu mensuplarının askeri ve siyasi görevleri arasında bir tercih yapması istenmiştir.

(430) nolu yasa ile Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu kabul edilmiştir.

Osmanlı Devletinde dini eğitim veren medreselerin yanında mahalle mektepleri ve modern eğitim veren okullar bulunuyordu. Bu okulların bir kısmı ve medreseler Şeriyeye ve Evkaf Vekaletine bağlıydı, Avrupa tarzında eğitim veren okullar ise Maarif Vekaletince yönetiliyordu. Bir de devletin kontrolü dışında azınlık okulları ile yabancı devletlerin açtığı okullar vardı. Dolayısıyla bu yasa ile; parçalanmış ve amaç birliğinden uzak olan öğretim sistemi düzenlenmiş, medreseler kapatılmış, bütün okullar tek çatı altında toplanarak Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Böylelikle; eğitimin çağdaş, ulusal ve laik bir nitelik kazanması amaçlanmıştır.

(431) nolu yasa ile Halifelik kaldırılmış ve Osmanlı Hanedanı mensupları yurtdışına çıkarılmıştır. Bu kişilerin taşınır taşınmaz bütün mallarının bir yıl içinde tasfiye edilmesi aksi takdirde hükümetin bu malları satarak bedellerini onlara yollayacağı hükme bağlanmıştır. Böylece devlet merkezindeki iki başlılık ortadan kaldırılmış, ülke içerisinde Osmanlı Devleti'nin yeniden canlanması, hanedan yönetiminin kurulmak istenmesi girişimlerine karşı önlemler alınmış oldu (D. Yalçın vd., 2014: 37-41).

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya'da cumhuriyet ilan edilince, Osmanlı Hanedanı gibi büyük ve itibarlı bir soy olan Habsburg Hanedanı da yurtlarından çıkarılmıştı. Türkiye de monarşilerini bu şekilde sonlandıran devletleri dikkate alarak böyle bir karar vermiştir. Nitekim bu yasa; daha sonraki dönemlerde rejimin yerleşmesiyle yumuşatılmış, ilk olarak 1952'de Osmanlı Hanedanına mensup kadınların ülkeye geri dönmesine karar verilmiş, 1974'te ise kadın erkek fark etmeksizin hanedanın geri dönmesi yasağı kaldırılmıştır.

- Akbulut, D. Ali (2002). "Saltanatın Kaldırılması ve Sonuçları", Türkler, C.16, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Akşin, Sina (2016). Kısa Türkiye Tarihi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Akyüz, Yahya – Kocatürk, Utkan – Bozkurt, Gülnihal – Güneş, İhsan – Kürkçüoğlu, Ömer – Aybars, Ergun – Çağan, Nami – Ergun, Mustafa – Bilim, Cahit – Genç, Nevin (2007). Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, (2010). ed. Mehmet Akif Bal, Murathan Yayıncılık, Trabzon.
- Atatürk ve Türk İnkılap Tarihi, (2016). ed. Fatma Acun, Siyasal Kitabevi. Ankara.
- Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, (2006). ed. Derviş Kılınçkaya, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1997). C.I, 5.B, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Aybars, Ergün (2000). Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ercan Kitabevi, İzmir.
- Eroğlu, Hamza (1982). Türk İnkılap Tarihi, MEB Basımevi, İstanbul.
- Kurtcephe, İsrail – Beden, Aydın (2015). Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Eğitim Yayınevi, Konya.
- Lewis, Bernard (2004). Modern Türkiye'nin Doğuşu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Şimşir, Bilal (1991). "Ankara'nın Başkent Oluşu", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. VII, S.20, Ankara.
- Turan, Şerafettin (1998). Türk Devrim Tarihi II, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Turan, Şerafettin (2005). Türk Devrim Tarihi III, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, (2014). ed, Durmuş Yalçın, AKDTYK Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, (2016). ed. Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Türkiye'de Demokrasi ve Parlamento Tarihi, (2015). ed. Şaduman Halıcı, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir.
- Yalçın, Semih – Turan, Mustafa – Ekincikli, Mustafa – Aksoy, İlhan – Gedikli, Şarika (2004). Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Zürcher, J.Erik (2014). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul.

AÇIK UÇLU SORULAR

1	Saltanatın kaldırılmasına giden süreç nasıl başlamıştır?
2	Ankara'nın başkent yapılmasındaki sebepler nelerdir?
3	Cumhuriyetin ilanı ile Anayasada yapılan değişiklikler nelerdir?
4	Halifelik nedir, kaldırılmasında sebepler nelerdir açıklayınız.
5	3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan yasalar hakkında bilgi veriniz.